

Rządowy program na lata 2014-2016

„BEZPIECZNA I PRZYJAZNA SZKOŁA”

(projekt)

Wprowadzenie

Rządowy program na lata 2014-2016 jest kontynuacją Rządowego programu na lata 2008-2013 „Bezpieczna i przyjazna szkoła” (przyjętego uchwałą nr 172/2008 Rady Ministrów z dnia 19 sierpnia 2008 r.), a także działań podjętych w 2013 roku w ramach kierunku polityki oświatowej państwa pn. *Wzmacnianie bezpieczeństwa w szkołach i placówkach oświatowych* oraz priorytetu Ministra Edukacji Narodowej pn. *Rok Bezpiecznej Szkoły*.

Komisja Edukacji, Nauki i Młodzieży na posiedzeniu w dniu 19 listopada 2013 roku rozpatrzyła informację Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podsumowania priorytetu Ministra Edukacji Narodowej pn. „*Rok Bezpiecznej Szkoły*” i kierunku polityki oświatowej państwa pn. „*Wzmacnianie bezpieczeństwa w szkołach i placówkach oświatowych*”. Po wysłuchaniu informacji i przeprowadzonej dyskusji Komisja stwierdziła, że przedstawione przedsięwzięcia, inicjowane i koordynowane na szczeblu rządowym, na rzecz podnoszenia poziomu bezpieczeństwa w szkołach i placówkach systemu oświaty powinny być kontynuowane. Na posiedzeniu w dniu 9 stycznia 2014 roku Komisja Edukacji, Nauki i Młodzieży uchwaliła Dezyderat nr 8 skierowany do Rady Ministrów w sprawie kontynuacji Rządowego programu na lata 2008-2013 „Bezpieczna i przyjazna szkoła”.

I. Akty prawa krajowego, umowy międzynarodowe oraz dokumenty strategiczne

Rządowy program na lata 2014-2016 „Bezpieczna i przyjazna szkoła” (zwany dalej „Programem”) będzie realizowany w oparciu o następujące akty prawne:

1. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.);
2. Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. z 2011 r. Nr 231, poz. 1375);
3. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. z 2012 r. poz. 1356 i 405 oraz z 2013 r. poz. 1563);
4. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. z 2012 r. poz. 124);
5. Ustawa z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych (Dz. U. z 1996 r. Nr 10, poz. 55, z późn. zm.);
6. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2013 r. poz. 135, 154, 866 i 1650);
7. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180, poz. 1493, z późn. zm.);

8. Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526);
9. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r., poz. 882).

Program wpisuje się w ważne cele strategiczne państwa, w tym w cele:

1. Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020 przyjętej przez Radę Ministrów uchwałą nr 104 z dnia 18 czerwca 2013 r. (M. P. poz. 640); cel szczegółowy 5: „Podniesienie poziomu kompetencji oraz kwalifikacji obywateli”;
2. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020, przyjętej przez Radę Ministrów uchwałą nr 61 z dnia 26 marca 2013 r. (M. P. poz. 378); cel szczegółowy 1: „Kształtowanie postaw sprzyjających kooperacji, kreatywności oraz komunikacji.

Program wpisuje się także w cele dokumentu strategicznego *Perspektywa uczenia się przez całe życie* przyjętego uchwałą Nr 160/2013 Rady Ministrów z dnia 10 września 2013 r.; cel 1: „Kreatywność i innowacyjność”; cel 4: „Kształcenie i szkolenie dopasowane do potrzeb zrównoważonej gospodarki, zmian na rynku pracy i potrzeb społecznych”.

Program jest skorelowany z następującymi rządowymi programami:

1. Narodowym Programem Zdrowia na lata 2007-2015;
2. Narodowym Programem Ochrony Zdrowia Psychicznego;
3. Krajowym Programem Przeciwdziałania Narkomanii na lata 2011-2016;
4. Krajowym Programem Zapobiegania Zakażeniom HIV i Zwalczenia AIDS;
5. Narodowym Programem Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na lata 2011-2015;
6. Krajowym Programem Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie;
7. Programem Ograniczenia Zdrowotnych Następstw Palenia Tytoniu w Polsce;
8. Krajowym Programem Działań Na Rzecz Równego Traktowania na lata 2013-2016;
9. Rządowym programem ograniczenia przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem bezpieczniej”;
10. Narodowym programem zwalczania chorób nowotworowych.

II. Diagnoza problemów środowiska szkolnego w zakresie szeroko rozumianego bezpieczeństwa.

Zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży oraz ich rozwój w znacznej mierze zależą od wpływu bliskiego otoczenia społecznego. Dobre zdrowie kształtuje się u dziecka od najwcześniejszego okresu jego życia dzięki pozytywnym doświadczeniom w kontaktach z opiekuńczymi i kompetentnymi rodzicami, nauczycielami, a także pod wpływem odpowiednio dobranych i efektywnych programów przedszkolnych i szkolnych¹. Jakość środowiska szkolnego odgrywa więc szczególną rolę.

Szkoła to nie tylko miejsce, w którym dziecko zdobywa wiedzę zaplanowaną w programach nauczania, ale także niezwykle ważne środowisko wywierające ogromny wpływ na jego rozwój fizyczny, emocjonalny i społeczny². To tu młody człowiek poszerza sieć kontaktów społecznych, zdobywa przyjaciół i rozwija umiejętności społeczne. Ma też okazję poznać inne niż w rodzinie wzorce ról społecznych dorosłych. Pod wpływem doświadczeń szkolnych uczeń utrwala bądź weryfikuje swój obraz świata, ludzi i własnej osoby. Bezpieczna i przyjazna szkoła może również uruchamiać procesy wzmacniające odporność ucznia na przeciwności życiowe, rozwijanie umiejętności społecznych, w tym rozwijanie postaw akceptujących różnorodność i odmienność kulturową czy językową.

Planowanie działań z zakresu promocji zdrowia i profilaktyki problemów dzieci i młodzieży wymaga wiedzy o rozmiarach i charakterze zagrożeń dla zdrowia i rozwoju młodego pokolenia, najważniejszych czynnikach ryzyka i czynnikach chroniących, a także efektywności podejmowanych działań zapobiegawczych.

1. Główne problemy i zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży w świetle aktualnych badań

Istotnych informacji o problemach i zachowaniach ryzykownych dzieci i młodzieży dostarczają wyniki cyklicznie powtarzanych, ogólnopolskich badań ankietowych.

1.1. Picie alkoholu

Jak wskazują wyniki ogólnopolskiego badania ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and Drugs)³ zrealizowanego w 2011 roku na próbie reprezentatywnej uczniów klas III gimnazjów (15-16 lat) oraz klas II szkół ponadgimnazjalnych (17-18 lat), napoje alkoholowe są najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród młodzieży. Przynajmniej raz

¹ *Mental Health Policy, Plans and Programmes*. World Health Organization, (2004). Geneva, Switzerland. *Green Paper. Improving the mental health of the population: Towards a strategy on mental health for the European Union*. Brussels, COM (2005) 484.

² Szymańska, J. (2012) *Ochrona zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży w szkole*, ORE Warszawa.

³ Sierostawski, J. (2012) *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną - wyniki ogólnopolskiego badania ankietowego zrealizowanego w 2011 r. w ramach europejskiego programu badań ankietowych w szkołach (ESPAD)*

w ciągu całego swojego życia piło je 87,3% uczniów klas III gimnazjum oraz 95,2% uczniów ze starszej grupy. W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem alkohol piło 57,6% piętnastolatków i szesnastolatków i 80,4% siedemnastolatków i osiemnastolatków. Najbardziej popularnym napojem alkoholowym wśród młodzieży jest piwo.

Znaczący odsetek uczniów przyznaje się do doświadczeń z upijaniem się. W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem, co najmniej raz upiło się 21,4% uczniów z młodszej grupy i 32,3% ze starszej grupy wiekowej.

Znaczne rozpowszechnienie używania alkoholu wśród młodzieży szkolnej, zwłaszcza gimnazjalnej, potwierdzają także wyniki międzynarodowych badań ankietowych nad zachowaniami zdrowotnymi młodzieży szkolnej HBSC (*Health Behaviour in School-aged Children. WHO Collaborative Study*)⁴. Zgodnie z danymi z tego badania, przynajmniej raz w życiu piwo piło 17,8% 11-12 latków oraz ponad 2/5 13-14 latków i ponad 2/3 15-16 latków. Wódkę piło co najmniej raz w życiu 4,3% uczniów klas V szkoły podstawowej, ponad 1/5 z klas I gimnazjum i niemal połowa w klasach III gimnazjum.

Do 2009 roku zmniejszały się różnice w rozpowszechnieniu picia alkoholu w grupach dziewcząt i chłopców. Wzrastała liczba pijących dziewcząt zarówno 15-letnich, jak i 18-letnich. W 2011 roku ta tendencja uległa zahamowaniu. Odsetek dziewcząt pijących w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem nieznacznie się zmniejszył, zaś chłopców – wzrósł.

Badania ESPAD ukazują również kontakt młodzieży z innymi niż alkohol środkami psychoaktywnymi – legalnymi i nielegalnymi.

1.2. Palenie papierosów

Palenie tytoniu okazało się zachowaniem mniej powszechnym. Przynajmniej raz w życiu paliło 57,2% gimnazjalistów i 70,9% uczniów ze starszej grupy. W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem po papierosa sięgnęło niemal 30% uczniów z grupy młodszej i ponad 2/5 ze starszej. Zarówno palenie tytoniu jak i picie napojów alkoholowych są bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż wśród dziewcząt. Zmniejsza się liczba nastolatków palących często papierosy, tj. w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. W badaniach z 2013 roku⁵ 11% młodzieży w wieku 15-19 lat zadeklarowało, że pali papierosy regularnie, a 9% stwierdziło, że pali papierosy ale nieregularnie. Do palenia papierosów typu slim w populacji ogólnej przyznaje się 22% palaczy, a do palenia papierosów aromatyzowanych – 16%. W związku z paleniem zarówno papierosów slim jak i aromatyzowanych niepokojące jest, że prawie połowa palącej młodzieży (46%) wybiera ten typ papierosów, co może wynikać z ich atrakcyjności bądź błędnego przekonania o ich mniejszej szkodliwości.

1.3. Używanie narkotyków

⁴ Mazur, J. red. (2011) *Społeczne determinanty zdrowia młodzieży szkolnej. Raport z badań HBSC 2010*. Instytut Matki i Dziecka, Warszawa

⁵ TNS Polska dla WHO, grudzień 2013 r.

Przetwory konopi (marihuana i haszysz) to najbardziej rozpowszechnione substancje nielegalne. W latach 1995–2003 obserwowano wyraźną tendencję wzrostową odsetka uczniów eksperymentujących z przetworami konopi. W 2007 roku nastąpił spadek wskaźników do poziomu zbliżonego do roku 1999. Natomiast w 2011 roku nastąpił wzrost z 16% do 24%. Specjaliści wysuwają hipotezę, że gwałtowny wzrost zainteresowania przetworami konopi jest efektem prób wyeliminowania nowych narkotyków, tzw. dopalaczy i związanej z nimi dyskusji prowadzonej w mediach.

Środki zastępcze tzw. „dopalacze”. Do ich używania, co najmniej raz w życiu, przyznało się 11% gimnazjalistów. Odsetek aktualnych użytkowników wyniósł 7%. Z badań z 2011 roku według kryterium - 30 dni przed badaniem, po substancje te sięgało tylko 3% badanych. Niskie wyniki wiązać można ze znacznym ograniczeniem dostępności „dopalaczy” w konsekwencji zamknięcia sklepów z tymi substancjami jesienią 2010 roku.

Leki nasenne i uspokajające. Poważnym problemem w Polsce jest niekontrolowane używanie przez młodzież leków nasennych i uspakajających (barbituranów i trankwilizerów). Ponad 20% nastoletnich dziewcząt i ponad 10% nastoletnich chłopców brało je bez wskazań lekarza. Stwierdzono także rosnącą skalę pozamedycznego i nieodpowiedzialnego użycia przez młodzież popularnych produktów leczniczych, (leki na kaszel) zawierających pseudoefedrynę i dekstrometorfan (DXM) w celu wywołania odurzenia. Osoby nadużywające DXM opisują różne poziomy odurzenia, od lekkich zawrotów głowy, zaburzeń kolorów, dźwięków do halucynacji wzrokowych, pozacielesnych odczuć dysocjacyjnych oraz utraty kontroli motorycznej. Skutki uboczne zażycia mogą się pogłębić kiedy lek przeciwkaszlowy zawierający DXM zawiera także inne składniki w celu leczenia objawów innych niż tylko kaszel. Lekarstwa na kaszel czasem nadużywane są w połączeniu z innymi lekami, alkoholem i nielegalnymi środkami odurzającymi, co może potęgować niebezpieczne skutki uboczne. Młodzież często znajduje informacje na ten temat w internecie.

Inne substancje nielegalne. Do substancji nielegalnych innych niż przetwory konopi zaliczamy takie środki jak: amfetamina, halucynogeny, crack, kokaina, heroina, ecstasy. Spośród wymienionych substancji najbardziej rozpowszechniona okazuje się amfetamina. Sięganie po amfetaminę i halucynogeny - po wzroście w latach 1995–1999 - w latach 2003–2007 uległo spadkowi. W 2011 roku wskaźniki te nieznacznie wzrosły. W 2011 roku wszystkie pozostałe substancje były próbowane przez nie więcej niż 3% badanych. Eksperymentowanie z takimi środkami jak ecstasy czy kokaina wzrastało w latach 1995–1999. W następnych ośmiu latach obserwowano stabilizację. W 2011 roku odsetek eksperymentujących z kokainą wykazał niewielki wzrost. Zarysowane powyżej trendy mieszczą się w wąskim zakresie zmienności wskaźnika.

Wynik kontroli Najwyższej Izby Kontroli (NIK) zawarty w „Informacji o wynikach kontroli profilaktyki narkomanii w szkołach”, w latach szkolnych 2010/2011 i 2011/2012 jest niezadawalający. Zdaniem NIK z powodu niedoceniaenia wagi problemu przez dyrektorów szkół prowadzona na terenie kierowanych przez nich szkół profilaktyka narkomanii jest nieskuteczna. Z danych uzyskanych na podstawie 11,5 tys. ankiet wynika, że ponad 31% uczniów było świadkiem zażywania narkotyków na terenie szkoły lub słyszało o tym z wiarygodnego źródła. Aż 17% było świadkiem sprzedaży narkotyków na terenie szkoły lub o tym słyszało. Ponad 28% ankietowanych nauczycieli przyznaje, że w ich szkołach istnieje problem zażywania narkotyków przez uczniów. Tylko w czasie objętym kontrolą w prawie jednej trzeciej szkół wystąpiły incydenty związane z narkotykami, które wymagały wezwania rodziców i Policji.

NIK zwraca uwagę, że szkoły nie wykorzystują skutecznych i sprawdzonych programów profilaktycznych, rekomendowanych w europejskiej bazie programów EDDRA (*Exchange on Drug Demand Reduction Action*) czy w Banku Programów Profilaktycznych i Promocji Zdrowia Psychicznego, które są udostępniona na stronie www.ore.edu.pl. Dyrektorzy często nie mają o nich wiedzy.

1.4. Agresja i przemoc w szkole

Wbrew doniesieniom mediów, agresja i przemoc w polskich szkołach nie wzrasta gwałtownie. Badania, prowadzone cyklicznie przez CBOS dla programu „Szkoła bez Przemocy”⁶, nie wykazują znaczącego narastania tego zjawiska w ostatnich latach. W niektórych kategoriach zachowań agresywnych zanotowano nawet lekki spadek. Na przykład zmniejszyła się liczba przypadków przemocy fizycznej wśród uczniów, rzadziej też obiektem agresji uczniowskiej stają się nauczyciele. Zanotowano niewielki wzrost przemocy werbalnej, relacyjnej i wymuszeń o charakterze niematerialnym. W polskich szkołach powszechna jest głównie przemoc werbalna: wyzywanie, wyśmiewanie, obraźliwe komentarze na temat rodziny itp., natomiast cyberprzemoc oraz przemoc seksualna są obecne, choć nie w takim nasileniu jak przemoc werbalna. Przemoc materialna (kradzieże, niszczenie własności uczniów, wymuszenia finansowe) występuje w szkołach dość często – problem ten dotyczy co dziesiątego ucznia. Wyniki najnowszej edycji międzynarodowych badań HBSC (Health Behaviour in School-aged Children)⁷ z 2010 roku potwierdzają spadek agresji fizycznej. W porównaniu z 2006 rokiem zmniejszył się odsetek uczniów uczestniczących w bójkach. Wzrósł natomiast o około 5 punktów odsetek uczniów z klas V i VI szkoły podstawowej doświadczających dręczenia ze strony rówieśników (ang. bullying) i odsetek przyznających się do dręczenia kolegów. Stosowanie przemocy jest bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

⁶ Giza-Poleszczuk A., Komendant-Brodowska A., Baczek-Dombi A. „Przemoc w szkole. Raport 2006 i 2011”. CBOS.

⁷ Mazur, J. red. (2011) *Spoleczne determinanty zdrowia młodzieży szkolnej. Raport z badań HBSC 2010*. Instytut Matki i Dziecka, Warszawa

1.5. Cyberprzemoc

Kolejny ważny aspekt bezpieczeństwa uczniów wiąże się z ogromnym wpływem portali społecznościowych na codzienne życie nastolatków. Portale te w ostatnich latach stały się - obok rodziny i szkoły - jednym z najważniejszych środowisk socjalizacyjnych. Coraz częściej ten rodzaj mediów jest dla młodych ludzi obszarem budowania kontaktów o charakterze partnerskim, a nawet seksualnym. Zdecydowana większość (90%) młodzieży gimnazjalnej posiada konto przynajmniej na jednym z portali społecznościowych.⁸ Według badań TNS 89% gimnazjalistów posiada profil w serwisie Facebook. Z portali społecznościowych korzystają częściej dziewczęta niż chłopcy.

Jak wynika z badania przeprowadzonego w roku 2010 na reprezentatywnej grupie ponad 2100 uczniów klas III gimnazjum oraz w grupie 583 nauczycieli (J. Pyżalski, 2011), 23,8% nauczycieli obawia się, że uczniowie mogą w przyszłości wykorzystać Internet lub telefony komórkowe przeciwko nim. Wyniki wskazują, że ponad 31% badanych gimnazjalistów przynajmniej raz celowo wykluczało kogoś lub nie dopuszczało do grona znajomych w internecie, żeby mu dokuczyć. Niemal 2/5 wysyłało przynajmniej raz wiadomości przez komunikator, aby kogoś obrazić lub wystraszyć. Ponad 36% obrażało lub wyzywało podczas gier online, niemal co dziesiąty robił to raz lub kilka razy dziennie. Niemal 30% wysyłało SMS-y, żeby dokuczyć, sprawić przykrość lub wystraszyć inną osobę. Ponad 12% umieściło w internecie i rozesłało znajomym zdjęcie innej osoby, które zostało zrobione w nieprzyjemnej sytuacji. Ponad 15% założyło fałszywe konto w portalu ośmieszające inną osobę. Ponad 33% było ofiarą zachowania polegającego na wysyłaniu mu przez komunikator wiadomości, które go obrażały, a ponad 31% było wyzywanych, kiedy rozmawiali na czacie.

Specyficznym rodzajem agresji elektronicznej jest długotrwałe znęcanie się określane mianem cyberprzemoc. Ma ono miejsce w grupie rówieśniczej i zakłada powtarzalność oraz nierównowagę sił pomiędzy sprawcą i ofiarą. Niemal 33% gimnazjalistów z klas III było zaangażowanych w cyberprzemoc jako sprawca, ofiara lub sprawca-ofiara. Badacze są zgodni, że znęcanie się, a w szczególności cyberprzemoc są najpoważniejszymi formami przemocy rówieśniczej, która może mieć poważne negatywne konsekwencje, m.in. dotyczące samooceny.

Internet z racji swojej specyfiki stwarza także poważne zagrożenie związane z dostępem do materiałów o szkodliwych treściach np. pełnych przemocy, wulgarnych, pornograficznych. Kolejnym zagrożeniem jest uwodzenie i wykorzystanie seksualne dzieci przez sprawców kontaktujących się z ofiarami online. Ponad 5% nastolatków zawarło w internecie znajomość, która łączyła się z namową do zachowań o charakterze seksualnym⁹.

Problem powiązany z bezpieczeństwem uczniów to uzależnienie od internetu. Kryterium nadużywania komputera to nie tylko czas spędzony w sieci. To także inne objawy świadczące o tym, że użytkownik zaniedbuje ważne dziedziny życia oraz

⁸ Źródło: badania EU NET ADB, 2012

⁹ Ogólnopolska Diagnoza Problemu Przemocy wobec Dzieci; Fundacja Dzieci Niczyje: Włodarczyk, Makaruk, 2013

odczuwa trudną do odparcia potrzebę korzystania z sieci, a czas i intensywność korzystania z internetu wymyka mu się spod kontroli. Z problemem uzależnienia wiąże się także zagadnienie gier komputerowych w ogóle, a także gier online. Z gier komputerowych zdecydowanie częściej korzystają chłopcy niż dziewczęta, a 52,4% chłopców w wieku gimnazjalnym deklaruje, że grają w nie codziennie.

Warto zaznaczyć, że w działaniach profilaktycznych związanych z używaniem komputera i korzystaniem z sieci niewątpliwie najwięcej uwagi należy poświęcić rodzicom, którzy poprzez kontrolę, a także działania wychowawcze mogą mieć znaczący wpływ na poziom bezpieczeństwa swoich dzieci.

1.6. Zachowania żywieniowe i zaburzenia odżywiania

Nadwaga i otyłość. Poważny obecnie problem zdrowotny polskich uczniów to nadwaga i otyłość. W latach 2002–2010 stwierdzono rosnący odsetek uczniów z nadwagą. Według wydanego w 2012 roku międzynarodowego raportu z badań HBSC¹⁰, odsetek młodzieży z nadwagą jest w Polsce wyższy niż w większości krajów europejskich (16,4%). Szczególnie wysokie odsetki notowane są w młodszych grupach wiekowych. Niemal co czwarty jedenastolatek, co piąty trzynastolatek i co siódmy piętnastolatek ma nadwagę i tendencja ta systematycznie wzrasta.

Przekonania dotyczące własnego wyglądu i kontrola masy ciała. W ostatnich latach obserwuje się niepokojące tendencje w samoocenie własnego wyglądu dzieci i młodzieży. Wysoki odsetek chłopców i dziewcząt uważających się za zbyt grubych, tylko częściowo znajduje potwierdzenie w rzeczywistej nadwadze. Około 50% dziewczynek w normie wagowej uważa, że jest za gruba. Odsetek oceniających swoją masę ciała, jako w *sam raz* jest dużo mniejszy od odsetka młodzieży z prawidłową masą ciała według wskaźnika BMI (Body Mass Index). Niezadowolenie ze swojego wyglądu obejmuje coraz młodsze roczniki. Stwarza to niebezpieczeństwo podejmowania zachowań ryzykownych dla zdrowia – stosowania drastycznych diet odchudzających przez dziewczęta oraz sięgania po sterydy anaboliczne przez chłopców.

Odchudzanie się jest częstym zachowaniem u młodzieży w okresie dojrzewania. Znacząca populacja młodzieży deklarowała w badaniu, że stosuje diety w celu schudnięcia. W całej badanej grupie w 2010 roku odchudzało się 17% nastolatków. W najmłodszej badanej grupie zachowania związane z odchudzaniem podejmuje niemal 1/5 (18,2%), wśród 13-14 latków 16,1%, w grupie 15-16 latków 17%, a w najstarszej – 18,7%. Na uwagę zasługuje fakt, że im starsza młodzież, tym mniejszy jest odsetek chłopców stosujących dietę, rośnie natomiast odsetek dziewcząt. Tak więc problem ten nasila się w populacji dziewcząt wraz z wiekiem.

W grupie bez nadmiaru masy ciała (odchudzanie nieuzasadnione) odchudzało się ponad 10% młodzieży. W grupie z nadwagą i otyłością w zależności od wieku robiło to od 33% do 47% młodzieży. W latach 2002-2010 wzrost odsetka odchudzających się dotyczył obydwu płci. Szczególnie wysoki wzrost zanotowano u jedenastolatków

¹⁰ Mazur, J. red. (2011) *Spoleczne determinanty zdrowia młodzieży szkolnej. Raport z badań HBSC 2010*. Instytut Matki i Dziecka, Warszawa

– o 19,3% u chłopców i o 28,1% u dziewcząt. Odchudzanie się w grupie młodzieży bez nadmiaru masy ciała należy traktować jako zachowanie ryzykowne. Z badań Głównego Inspektora Sanitarnego z 2009 roku ¹¹ wynika, że 75% dziewcząt stosuje różne formy diety, a 14 %-23% z tej grupy stosuje metody drastyczne – piją tylko wodę, używają środki przeczyszczające, odwadniające, emetyki, nielegalne suplementy diety, wypełniacze żołądka. 85% odchudzających się robi to bez wiedzy rodziców i kontroli lekarza. Kontrolowane stosowanie diety u osób z nadmiarem masy ciała uważane jest za zachowanie prozdrowotne, natomiast niekontrolowane i nieuzasadnione odchudzanie się może być przyczyną wielu poważnych zaburzeń i wpływać niekorzystnie na rozwój, zwłaszcza dziewcząt piętnastoletnich będących w zaawansowanej fazie dojrzewania płciowego. Intensywne odchudzanie się prowadzi często do niedokrwistości i innych niedoborów pokarmowych, zaburzeń miesiączkowania i zaburzeń psychicznych – *anoreksja nervosa i bulimia nervosa* - oraz innych chorób.

1.7. Aktywność fizyczna

Zdrowy styl życia to także odpowiedni poziom aktywności fizycznej. Warto podkreślić, że zgodnie z najnowszymi rekomendacjami, dzieci w wieku szkolnym powinny wykonywać ćwiczenia o umiarkowanej i dużej intensywności przez przynajmniej 60 minut codziennie, w formie dostosowanej do etapu ich rozwoju, urozmaiconej i będącej dla nich źródłem satysfakcji. Jak wskazują wyniki badań HBSC, przez siedem dni w ciągu ostatniego tygodnia przed badaniem, na aktywność fizyczną (w tym lekcje wychowania fizycznego) łącznie co najmniej 60 minut dziennie przeznaczyło 27,3% 11-12 latków. Warto podkreślić, że odsetek takich wskazań spada wraz z wiekiem: wśród 13-14 latków na taką aktywność przeznaczyło przynajmniej godzinę w analizowanym okresie 17,8% uczniów, a w grupie 17-18 latków tylko 10,3%. W latach 2006-2010 zanotowano spadek intensywnej aktywności młodzieży w czasie wolnym poza szkołą. Jednocześnie zauważono wydłużenie się czasu spędzanego na zajęciach sedenteryjnych – np. rozmowach telefonicznych, oglądaniu telewizji i przy komputerze.

III. Uzasadnienie teoretyczne Programu

Szkoła może wzmacniać zdrowie uczniów, może ujawniać już istniejące problemy dzieci ze zdrowiem fizycznym i psychicznym. Poczucie zagrożenia fizycznego i psychicznego oraz porażki edukacyjne i towarzyskie dziecka, łączą się często z problemami zdrowotnymi i społecznymi, jak sięganie po alkohol i narkotyki, przedwczesne kontakty seksualne i zaburzenia zachowania, w tym działania przestępcze. Celem prowadzonych w szkole działań z zakresu promocji zdrowia psychicznego i profilaktyki jest redukcja czynników ryzyka i wzmacnianie czynników chroniących. Warto więc omówić kilka tych najbardziej istotnych z obydwu kategorii.

¹¹ Badania GIS (2010) „Sposób żywienia się i zadowolenie z własnego wyglądu”, Problemy Higieny i Epidemiologii 91 (3)

1. Wybrane czynniki ryzyka związane ze szkołą

Na zlecenie Światowej Organizacji zdrowia (WHO) australijscy specjaliści dokonali przeglądu kilkudziesięciu znaczących badań nad czynnikami ryzyka i chroniącymi przed problemowymi zachowaniami i zaburzeniami w obszarze zdrowia psychicznego u dzieci¹². Wybrano te czynniki, które powtarzały się w większości analizowanych badań i nazwano je czynnikami głównymi. Najbardziej przydatne dla Programu będą czynniki związane ze szkołą:

- 1) Przemoc rówieśnicza;
- 2) Odrzucenie przez rówieśników;
- 3) Słaba więź ze szkołą;
- 4) Niedostateczne kierowanie własnym zachowaniem (brak kontroli);
- 5) Destrukcyjna grupa rówieśnicza;
- 6) Niepowodzenia szkolne.

Według WHO przemoc ze strony dorosłych i pomiędzy rówieśnikami stanowi jedno z największych zagrożeń dla zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży¹³. Przemoc rówieśnicza jest uznawana za najpoważniejszy czynnik ryzyka związany ze szkołą. Przyczynia się do rozwoju wielu poważnych problemów w obszarze zdrowia psychicznego i zaburzeń.

2. Wybrane czynniki chroniące

Oprócz czynników ryzyka stworzono również listę głównych czynników chroniących, które potencjalnie wpływają na prawidłowy rozwój w obszarze zdrowia psychicznego, szczególnie u dzieci, związanych ze szkołą. Należą do nich:

- 1) Poczucie przynależności;
- 2) Pozytywny klimat szkoły;
- 3) Prospołecznie nastawiona grupa rówieśnicza;
- 4) Wymaganie od uczniów odpowiedzialności i udzielania sobie wzajemnej pomocy;
- 5) Okazje do przeżycia sukcesu i rozpoznawania własnych osiągnięć;
- 6) Zdecydowany brak akceptacji przez szkołę dla przemocy.

Kluczowe znaczenie ma klimat szkoły, zwłaszcza relacje społeczne – zarówno między nauczycielami a uczniami, personelem szkoły a rodzicami, jak i między samymi uczniami oraz wzajemne wsparcie. Z przeglądu badań dokonanego przez Noam i Fiore (2004)¹⁴ wynika, że najwięcej sukcesów dydaktycznych i najmniej problemów z utrzymaniem dyscypliny mają te szkoły, których uczniowie czują, że nauczyciele są dla nich bliskimi opiekuńczymi osobami i traktują ich z szacunkiem. Przeświadczenie, że szkoła jest przyjaznym miejscem, w którym doświadcza się

¹² Monograph, (2000) Commonwealth Department of Health and Aged Care 2000. *Promotion, Prevention and Early Intervention for Mental Health*. Mental Health and Special Programs Branch, Canberra.

¹³ World Health Organization *Child and Adolescent Mental Health Policies and Plans*. Geneva, Switzerland.

¹⁴ Noam G.G., Fiore N. (2004) *Relationships Across Multiple Settings. An Overview. New Direction For Youth Development*, No. 103, Wiley Periodicals Inc.

sukcesów, buduje u ucznia zaufanie do otoczenia, poczucie przynależności i więź ze szkołą. Zdaniem Jessora i in. (1995)¹⁵ więź ta należy do najważniejszych czynników chroniących przed agresją. Osiągnięcia szkolne, uznanie ze strony nauczyciela podnoszą poczucie własnej wartości ucznia, zaufanie do własnych możliwości i motywację do rozwoju.

W badaniach HBSC analizie poddano zależności między subiektywnymi dolegliwościami uczniów (m.in. przygnębienie, rozdrażnienie lub zły humor, zdenerwowanie, trudności z zasypianiem) a osiągnięciami szkolnymi, z uwzględnieniem wpływu czynników materialnych, relacji społecznych i innych zmiennych odnoszących się do funkcjonowania ucznia w szkole. Jak wskazują zgromadzone dane, głównym powodem odczuwania przez młodzież powtarzających się dolegliwości okazał się stres szkolny, definiowany jako poczucie znacznego obciążenia nauką. Drugim co do ważności uwarunkowaniem okazał się właśnie klimat społeczny szkoły, rozumiany w badaniu jako jakość relacji między uczniami oraz między uczniami i nauczycielami. Zdaniem autorów raportu może to oznaczać, że pozytywne relacje oraz poczucie wsparcia stanowią czynnik chroniący przed powtarzającymi się dolegliwościami, jak również, że postrzeganie środowiska szkolnego jako nieprzyjaznego jest dodatkowym źródłem stresu.

Identyfikacja najważniejszych czynników chroniących umożliwiła stworzenie portretu zdrowej, bezpiecznej szkoły wspierającej proces budowania odporności u dzieci. Ten pozytywny portret stanowi wzorzec i podpowiada, na jakich działaniach powinna skoncentrować się szkoła.

Charakterystyka zdrowej, bezpiecznej szkoły¹⁶

1. Wysokie oczekiwania, standardy, przy równoczesnym udzielaniu wsparcia uczniom i ich rodzicom przez nauczycieli i pozostały personel szkoły;
2. Wsparcie i przyjazne relacje z kolegami;
3. Ogólny etos, eksponowane wartości i dobra atmosfera szkoły;
4. Zdecydowana niezgoda na jakiegokolwiek formy przemocy;
5. Dostarczanie uczniom okazji do zdobywania pozytywnych doświadczeń; osiągnięcia sukcesu w znaczących zadaniach, ponoszenia odpowiedzialności;
6. Stwarzanie poczucia ładu i porządku w otoczeniu;
7. Możliwość uczestniczenia w zajęciach pozalekcyjnych.

¹⁵ Jessor, R. J., van den Bos, J., Vanderryn, J., Costa, F. M., & Turbin, M. S (1995) *Protective factors in adolescent problem behavior: Moderator effects and developmental change*. *Developmental Psychology*, 31:923–933.

¹⁶ Bernard, B. (1991). *Fostering resiliency in kid: Protective factors in the family, school and community*. Portland, OR: Northwest Regional Educational Laboratory.

Z dokonanego przeglądu czynników ryzyka i czynników chroniących wynika, o co szkoła powinna zadbać, aby kreować bezpieczne i zdrowe środowisko uczenia się wspierające prawidłowy rozwój fizyczny, intelektualny, emocjonalny i społeczny dzieci i młodzieży. W profilaktyce należy uwzględniać wszystkie kategorie czynników i zaplanować oddziaływanie na te, które są możliwe do modyfikacji.

3. Nowe koncepcje i nowe podejście w profilaktyce szkolnej

Przez kilkadziesiąt lat badacze koncentrowali się na identyfikacji czynników ryzyka. Eliminacja lub osłabianie ich stanowiło cel i przedmiot programów profilaktycznych i terapeutycznych w tzw. profilaktyce defensywnej. Stosunkowo niedawne badania nad istotnymi czynnikami chroniącymi i chroniącymi procesami przyczyniły się do odkrycia zjawiska odporności (resilience). Resilience to termin używany do opisu zestawu czynników, które umożliwiają prawidłowy przebieg procesu adaptacji i transformacji pomimo istniejących czynników ryzyka i trudnych sytuacji życiowych. Wzrost wiedzy o chroniących czynnikach i procesach oraz odkrycie zjawiska odporności spowodował zmianę podejścia do problemów oraz koncepcji profilaktyki, zwłaszcza wczesnej, i potwierdzenie jej ścisłego związku z wychowaniem. Nowa koncepcja zwana psychologią pozytywną i pozytywną profilaktyką koncentruje się na:

- 1) odkrywaniu i wzmacnianiu zasobów i potencjału jednostki, w tym na promowaniu pozytywnych umiejętności życiowych u dzieci i młodzieży;
- 2) odkrywaniu i wzmacnianiu zasobów i potencjałów bliskiego środowiska rodzinnego i szkolnego.

Przyjmuje się tu założenie, że skuteczna obrona przed zagrożeniami wymaga zdobycia pozytywnych umiejętności i kompetencji, co stanowi nieodłączną część działań profilaktycznych. Działania należące do profilaktyki defensywnej to głównie zadania policji, służb celnych, itp. W szkole mogą to być dyżury nauczycieli podczas przerw, monitoring wizyjny. Szkoły i placówki systemu oświaty powinny podejmować jednak działania należące przede wszystkim do profilaktyki pozytywnej. Są one bardziej odpowiednie do potrzeb rozwojowych dzieci i młodzieży, a tym samym bardziej skuteczniejsze.

Obecnie preferowane jest podejście zwane **profilaktyką zintegrowaną**. Proponuje ona całościowe spojrzenie na różnorodne formy zagrożeń w wieku rozwojowym oraz na kompetencje życiowe, którymi powinien dysponować młody człowiek. Różne zachowania problemowe, jak: sięganie po substancje psychoaktywne, przemoc i agresja, przestępczość, niepowodzenia szkolne i inne niepokojące zachowania są ze sobą powiązane i powinny być traktowane jako różne objawy mające to samo źródło problemów. Tak więc proces zmiany postaw nie musi wymagać poruszania treści związanych z każdym z tych obszarów. W programach profilaktycznych opartych na profilaktyce zintegrowanej istotną rolę odgrywa

koncentracja na zagadnieniach ważnych dla danego okresu rozwojowego, które uruchamiają u młodzieży określone zachowania. Celem działania jest nie tylko to, aby młody człowiek nie podejmował określonych zachowań, lecz zmienił styl życia na uwzględniający prozdrowotne wybory.

IV. Rekomendacje dla Programu

Przytoczone dane z badań wskazują, że w Programie należy położyć nacisk na kształtowanie wspierającego środowiska szkolnego, rozwijanie kompetencji wychowawczych i profilaktycznych nauczycieli, przebudowę relacji interpersonalnych w szkole, ograniczanie do koniecznego minimum środków restrykcyjnych na rzecz rozwijania wśród uczniów umiejętności wolnego od przemocy rozwiązywania sytuacji konfliktowych, przeciwdziałanie przemocy i uzależnieniom, kształtowanie postaw akceptujących różnorodność, tworzenie warunków do otwartego dialogu i skutecznej współpracy kadry pedagogicznej z rodzicami i uczniami, działań rozwijających profilaktykę rówieśniczą i profilaktykę zintegrowaną.

Realizacja tych celów wymaga prowadzenia stałych, konsekwentnych, kompleksowych działań w środowisku lokalnym i szkolnym, budowania koalicji, współpracy między różnymi instytucjami.

Przegląd literatury wskazuje najważniejsze kierunki działań szkoły, która aspiruje,

Kształtowanie zdrowego wspierającego środowiska szkolnego powinno być realizowane poprzez:

1. Przekazywanie wartości i norm społecznych;
2. Budowanie przyjaznego klimatu w klasie i w całej szkole, budowanie wspierających relacji między nauczycielami, uczniami i rodzicami;
3. Realizowanie edukacji zdrowotnej i promocji zdrowia w szkole;
4. Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, odmiennych kulturowo i wielojęzycznych;
5. Kształtowanie umiejętności życiowych u uczniów;
6. Zwiększanie kompetencji wychowawczych znaczących osób dorosłych – rodziców i nauczycieli.

V. Główne założenia Programu:

1. Wzmacnianie bezpieczeństwa w szkole/placówce obejmuje takie obszary jak: budowanie pozytywnego klimatu społecznego i bezpiecznego otoczenia szkoły/placówki; rozwiązywanie sytuacji konfliktowych i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży, w tym uczniów z niepełnosprawnościami, przewlekłe chorych, będących w trudnej sytuacji rodzinnej, odmiennych kulturowo i wielojęzycznych, promocja zdrowego stylu życia oraz

bezpiecznego wypoczynku, przeciwdziałanie agresji i przemocy w środowisku szkolnym, przeciwdziałanie uzależnieniom (alkohol, narkotyki, środki zastępcze tzw. dopalacze, leki wydawane bez wskazań lekarza, tytoń, gry komputerowe, internet), reagowanie w sytuacjach kryzysowych dotyczących uczniów m.in. w sytuacji doświadczania przez dziecko przemocy w rodzinie, promocja zasad bezpieczeństwa, higieny oraz udzielania pierwszej pomocy.

2. Działania na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa w szkole/placówce powinny:

- być oparte na aktualnej i rzetelnej wiedzy z zakresu wychowania i profilaktyki, w tym skutecznych strategii profilaktycznych,

- być oparte na rzetelnej diagnozie problemów, potrzeb i zasobów występujących w konkretnej szkole, a więc odnosić się do danego środowiska szkolnego i jego aktualnej sytuacji,

- stanowić integralną część programu wychowawczego szkoły i programu profilaktyki,

- być realizowane przez całą społeczność szkolną, przy współpracy z instytucjami i podmiotami w środowisku lokalnym.

3. Realizacja skutecznych działań z zakresu wzmocnienia bezpieczeństwa w szkole/placówce wymaga systematycznego monitorowania, porównywania założonych celów z osiąganymi efektami, na różnych jego etapach, i podejmowania koniecznych modyfikacji.

W aktualnym stanie prawnym zadanie dotyczące zapewnienia bezpiecznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkołach i placówkach spoczywa na organach prowadzących te jednostki systemu oświaty. Rządowy program na lata 2014-2016 „Bezpieczna i przyjazna szkoła” jest ważnym narzędziem wsparcia dla organów prowadzących oraz dyrektorów szkół i placówek, z racji pełnionych funkcji odpowiadających za podejmowanie działań na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa.

Przy konstruowaniu Programu wykorzystano założenia i wskazania psychologii pozytywnej i pozytywnej profilaktyki koncentrującej się głównie nie na zagrożeniach, lecz na rozpoznawaniu i wzmocnianiu zasobów i potencjału szkoły/placówki. Stwarza to lepsze warunki do podejmowania działań i budowania pozytywnego klimatu przyjaznego zarówno dla uczniów, rodziców, jak i dla kadry pedagogicznej oraz innych pracowników szkoły/placówki.

Zaproponowane w Programie kierunki działań, a następnie same działania i wskaźniki ułatwiające monitorowanie realizacji sytuacji w danym obszarze

są jedynie rekomendacją dla dyrektorów szkół/placówek, nadzoru pedagogicznego i innych podmiotów realizujących Program, co oznacza, że mogą być poszerzone o własne zadania i wskaźniki, które będą dostosowane do specyfiki danego środowiska i występujących w nim problemów i oczekiwań.

Warto podkreślić ramowy charakter Programu. Przy jego realizacji zawsze należy mieć na uwadze uwarunkowania lokalne oraz konieczność zdiagnozowania problemu, ustalenia przyczyn jego powstania, określenie sposobu rozwiązania, a następnie wyznaczenia zadań, które pozwolą na wyeliminowanie niekorzystnych zjawisk w perspektywie krótko i długoterminowej. W przewidzianych zadaniach należy zawsze wziąć pod uwagę własne zasoby i możliwości, a także potencjał środowiska lokalnego. Należy pamiętać o współpracy z policją szczególnie w sytuacji przestępstw i wykroczeń popełnianych w szkołach/placówkach i w bezpośrednim sąsiedztwie szkół/placówek, ze strażą gminną/miejską, instytucjami i podmiotami, które mogą wesprzeć działania szkoły/placówki.

VI. Cel i kierunki działania Programu

Cel główny Programu:

Zwiększenie skuteczności działań wychowawczych i profilaktycznych na rzecz bezpieczeństwa i tworzenia przyjaznego środowiska w szkołach i placówkach systemu oświaty.

Cel szczegółowy nr 1:

Kreowanie zdrowego, bezpiecznego i przyjaznego środowiska szkoły, m.in. poprzez:

- 1.1. Budowanie pozytywnych relacji społecznych.
- 1.2. Rozwijanie kompetencji społecznych uczniów oraz wspieranie prawidłowego rozwoju osobowości dzieci i młodzieży.
- 1.3. Uspołecznianie szkoły/placówki i integrowanie środowiska szkolnego, w tym uczniów z niepełnosprawnościami, przewlekle chorych, odmiennych kulturowo i wielojęzycznych.
- 1.4. Rozwijanie potencjału szkół/placówek w zakresie bezpiecznego funkcjonowania w szkole uczniów, w tym ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.
- 1.5. Rozwijanie kompetencji wychowawczych nauczycieli/wychowawców i rodziców.
- 1.6. Zwiększanie pozycji i roli rodziców w szkole/placówce.

- 1.7. Zwiększanie współpracy z podmiotami i instytucjami w środowisku lokalnym.

Cel szczegółowy nr 2:

Zapobieganie problemom i zachowaniom problemowym dzieci i młodzieży, m.in. poprzez:

- 2.1. Profilaktykę agresji i przemocy, w tym cyberprzemocy.
- 2.2. Przeciwdziałanie używaniu substancji psychoaktywnych przez dzieci i młodzież oraz profilaktykę uzależnienia od gier komputerowych, hazardu.
- 2.3. Kształtowanie umiejętności uczniów/wychowanków w zakresie prawidłowego funkcjonowania w środowisku cyfrowym, w szczególności w środowisku tzw. nowych mediów.
- 2.4. Rozwiązywanie kryzysów rozwojowych i życiowych dzieci i młodzieży, m.in. związanych z wyjazdem rodziców za granicę w celach zarobkowych, z doświadczeniem przemocy w rodzinie.

Cel szczegółowy nr 3:

Promowanie zdrowego stylu życia wśród dzieci i młodzieży, m.in. poprzez:

- 3.1. Kształtowanie prawidłowych nawyków dbania o zdrowie własne i innych osób.
- 3.2. Tworzenie i realizowanie całościowej polityki w zakresie zdrowego żywienia i aktywności fizycznej w szkole/placówce.
- 3.3. Tworzenie warunków do prawidłowego rozwoju emocjonalnego i społecznego uczniów.

VII. Adresaci Programu

Zgodnie z przyjętymi założeniami, Program kierowany jest do:

1. Organów prowadzących szkoły i placówki systemu oświaty;
2. Dyrektorów szkół i placówek systemu oświaty.

Ostatecznymi odbiorcami Programu są:

3. Uczniowie/wychowankowie;
4. Nauczyciele i wychowawcy;
5. Inni pracownicy szkół i placówek systemu oświaty;
6. Rodzice uczniów/wychowanków;
7. Podmioty i instytucje w środowisku lokalnym;

8. organizacje pozarządowe w rozumieniu art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2010 r. Nr 234, poz. 1536, z późn. zm.) lub podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 tej ustawy, współpracujące ze szkołą/placówką.

Uczestnikami Programu są głównie uczniowie/wychowankowie, a także osoby na co dzień pracujące w szkole/placówce i poza szkołą/placówką, które z racji pełnionych funkcji, zadań zawodowych czy ról życiowych pozostają w relacji ze szkołą i mają wpływ na jej codzienne funkcjonowanie, w szczególności rodzice i opiekunowie uczniów lub wychowanków.

VIII. Realizatorzy Programu:

Koordynatorem Rządowego programu na lata 2014-2016 jest Minister Edukacji Narodowej.

Minister Edukacji Narodowej powoła Zespół Koordynacyjny, w skład którego wejdą przedstawiciele: Ośrodka Rozwoju Edukacji, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Komendy Głównej Policji, Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji, Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Sportu i Turystyki, Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Agencji Rynku Rolnego, Ministerstwa Sprawiedliwości, Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. Każdy z ww. podmiotów wyznaczy koordynatora, upoważnionego do współpracy z Ministerstwem Edukacji Narodowej, w ramach Zespołu Koordynacyjnego.

Na poziomie lokalnym zadania wynikające z Programu koordynuje wojewoda, przy pomocy Zespołu Koordynującego, w skład którego wejdą przedstawiciele:

1. Jednostek samorządu terytorialnego.
2. Szkół i placówek systemu oświaty.
3. Kuratoriów oświaty.
4. Poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym poradni specjalistycznych,
5. Policji.
6. Podmiotów właściwych do podejmowania określonych działań, współpracujących ze szkołą/placówką: Głównego Inspektoratu Sanitarnego i służb sanitarno-epidemiologicznych w terenie, podmiotów leczniczych, osób sprawujących profilaktyczną opiekę zdrowotną nad uczniem; straży miejskiej/gminnej, gminnej/miejskiej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, zespołów interdyscyplinarnych¹⁷, grup roboczych, lokalnych

¹⁷ Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw

instytucji, przedstawicieli służb społecznych, centrów pomocy rodzinie, ośrodków/punktów interwencji kryzysowej, specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kuratorów sądowych, organizacji pozarządowych w rozumieniu art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie lub podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 tej ustawy.

IX. Cel szczegółowy nr 1:

Kreowanie zdrowego, bezpiecznego i przyjaznego środowiska szkoły/placówki

Rekomendowane zadania:

1. Prowadzenie zajęć integrujących w klasach, w szczególności w klasach początkowych każdego etapu edukacyjnego oraz w grupach wychowawczych.
2. Upowszechnianie idei akceptacji różnorodności uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, odmiennych kulturowo i językowo, wielojęzycznych oraz idei bezpiecznej i efektywnej edukacji włączającej uczniów z niepełnosprawnościami.
3. Organizowanie i udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkołach/placówkach dla uczniów, wychowanków, rodziców, nauczycieli, wychowawców.
4. Upowszechnianie programów edukacyjnych i działań alternatywnych do zachowań ryzykownych rozwijających umiejętności psychologiczne i społeczne uczniów/wychowanków, promowanie wolontariatu.
5. Angażowanie uczniów/wychowanków w procesy podejmowania decyzji w szkole/placówce, aktywizacja samorządów uczniowskich i innych form działalności uczniowskiej.
6. Doskonalenie kompetencji nauczycieli/wychowawców umożliwiających budowanie pozytywnych relacji z uczniami/wychowankami i ich rodzicami, w tym kompetencji z zakresu komunikacji interpersonalnej.
7. Doskonalenie kompetencji nauczycieli/wychowawców z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów/wychowanków ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym niedostosowanych społecznie lub zagrożonych niedostosowaniem społecznym.
8. Doskonalenie umiejętności nauczycieli i specjalistów oraz innych pracowników szkoły/placówki w zakresie bezpiecznego funkcjonowania w szkole/placówce uczniów/wychowanków, w tym uczniów ze specjalnymi

(Dz. U. Nr 125, poz. 842) wprowadza wśród wielu zmian – jako nowe zadanie własne każdej gminy, obowiązek tworzenia zespołu interdyscyplinarnego. Zgodnie z ustawą zespół interdyscyplinarny stanowi element gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie i jest metodą pracy w tym obszarze, opartą na systemowej współpracy lokalnych instytucji, podmiotów i służb oraz na wielopłaszczyznowym podejściu do problemu przemocy. W skład zespołu i grup roboczych wchodzi m.in. pracownicy oświaty.

potrzebami edukacyjnymi oraz prowadzenie edukacji uczniów w tym zakresie.

9. Upowszechnianie programów edukacyjnych i szkoleń rozwijających kompetencje wychowawcze rodziców.
10. Włączanie rodziców w procesy podejmowania decyzji w szkole/placówce oraz w ważne wydarzenia i działania na rzecz tworzenia bezpiecznej i przyjaznej szkoły/placówki.
11. Tworzenie warunków do uspołeczniania szkoły/placówki i poszerzania współpracy ze środowiskiem lokalnym.

Wskaźniki:

1. Odsetek uczniów klas I i IV w szkołach podstawowych, klas I w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych oraz wychowanków grup wychowawczych, uczestniczących w zajęciach integrujących w szkole/placówce.
2. Odsetek uczniów/wychowanków uczestniczących w zajęciach lub programach rozwijających umiejętności psychologiczne i społeczne, w tym w zajęciach pozalekcyjnych.
3. Liczba udzielonych porad psychologiczno-pedagogicznych w szkołach i placówkach.
4. Odsetek uczniów/wychowanków zaangażowanych w działania w środowisku lokalnym, w tym w
 - kulturalne,
 - sportowe,
 - społeczne,
 - wolontariat.
5. Odsetek nauczycieli/wychowawców uczestniczących w szkoleniach z zakresu udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej, kompetencji wychowawczych (w tym z zakresu komunikacji interpersonalnej) i profilaktycznych.
6. Liczba zajęć edukacyjnych dla rodziców zorganizowanych przez szkołę/placówkę.
7. Odsetek rodziców zaangażowanych w działania na rzecz szkoły/placówki.
8. Liczba podmiotów, instytucji, organizacji pozarządowych współpracujących ze szkołą/placówką w środowisku lokalnym na rzecz budowania zdrowego, bezpiecznego i przyjaznego środowiska szkolnego.

X. Cel szczegółowy nr 2:

Zapobieganie problemom i zachowaniom problemowym dzieci i młodzieży.

Profilaktyka agresji i przemocy, w tym cyberprzemocy.

Rekomendowane zadania:

1. Opracowanie i upowszechnianie zbioru oczekiwań, zasad i reguł dotyczących zachowania w środowisku szkolnym, oraz konsekwencji w przypadku ich nieprzestrzegania – we współpracy z uczniami/wychowankami i ich rodzicami.
2. Podtrzymywanie pozytywnych tradycji szkoły/placówki, przekazywanie wartości społecznych i norm prospołecznych – edukacja normatywna.
3. Wdrażanie w szkole/placówce programów profilaktycznych ukierunkowanych na rozwiązywanie konfliktów z wykorzystaniem metody mediacji i negocjacji.
4. Realizacja programów rówieśniczych, takich jak: pomoc koleżeńska w nauce, rówieśniczy doradcy, czy rówieśniczy mediatorzy.
5. Prowadzenie zajęć z zakresu edukacji prawnej dla uczniów/wychowanków dotyczących m.in. konsekwencji prawnych stosowania różnych form przemocy.
6. Realizacja przez szkoły/placówki systemu oświaty, w tym młodzieżowe ośrodki wychowawcze (MOW) i młodzieżowe ośrodki socjoterapii (MOS) programów z poziomu profilaktyki wskazującej adresowanych do uczniów/wychowanków z utrwalonymi zachowaniami agresywnymi wymagających interwencji i dalszych działań korekcyjnych, edukacyjno-terapeutycznych.
7. Opracowanie i upowszechnianie materiałów metodycznych dla nauczycieli/wychowawców do prowadzenia działań z zakresu przeciwdziałania przemocy, w tym cyberprzemocy.
8. Doskonalenie nauczycieli/wychowawców z zakresu przeciwdziałania agresji i przemocy rówieśniczej, w tym cyberprzemocy, rozwiązywania konfliktów, podejmowania interwencji profilaktycznych, reagowania w sytuacjach kryzysowych.
9. Doskonalenie kompetencji nauczycieli i specjalistów w zakresie pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym niedostosowanymi społecznie lub zagrożonymi niedostosowaniem społecznym.
10. Doskonalenie kompetencji pracowników MOW i MOS w pracy z uczniami/wychowankami z utrwalonymi zachowaniami agresywnymi.
11. Prowadzenie spotkań dla rodziców z zakresu metody szkolnej interwencji profilaktycznej oraz edukacji prawnej, w tym konsekwencji prawnych stosowania różnych form przemocy.
12. Opracowanie i stosowanie procedury reagowania w sytuacjach kryzysowych, w tym związanych z wystąpieniem przemocy w szkole/placówce.
13. Opracowanie zasad współpracy szkoły z policją/strażą gminną/miejską w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa w szkole i na terenie szkoły/placówki.

Wskaźniki:

- 1) Odsetek szkół/placówek realizujących programy z zakresu:
 - mediacji i negocjacji rówieśniczej,
 - pomocy koleżeńskiej w nauce,
 - rówieśniczych doradców,
 - rówieśniczych mediatorów;
- 2) Odsetek uczniów/wychowanków uczestniczących w zajęciach z zakresu edukacji prawnej;
- 3) Odsetek szkół i placówek, w tym MOS i MOW realizujących programy z poziomu profilaktyki wskazującej adresowane do uczniów/wychowanków z utrwalonymi zachowaniami agresywnymi wymagających interwencji i dalszych działań korekcyjnych, edukacyjno-terapeutycznych;
- 4) Liczba opracowanych publikacji dla nauczycieli/wychowawców z zakresu przeciwdziałania przemocy, w tym cyberprzemocy lub nakład materiałów drukowanych;
- 5) Liczba szkoleń dla nauczycieli/wychowawców z zakresu przeciwdziałania przemocy, w tym cyberprzemocy, na których zostaną upowszechnione materiały metodyczne;
- 6) Odsetek nauczycieli/wychowawców uczestniczących w szkoleniach z zakresu przeciwdziałania agresji i przemocy rówieśniczej, w tym cyberprzemocy, rozwiązywania konfliktów, podejmowania interwencji profilaktycznych, reagowania w sytuacjach kryzysowych;
- 7) Odsetek nauczycieli i wychowawców MOW i MOS uczestniczących w szkoleniach z zakresu pracy z uczniami/wychowankami z utrwalonymi zachowaniami agresywnymi.

Przeciwdziałanie używaniu substancji psychoaktywnych przez dzieci i młodzież oraz profilaktyka uzależnienia od gier komputerowych, Internetu, hazardu.

Rekomendowane zadania:

1. Monitorowanie rozpowszechnienia używania substancji psychoaktywnych przez uczniów/wychowanków, w tym środków zastępczych i leków używanych w celach pozamedycznych.
2. Realizacja edukacji zdrowotnej w szkołach i placówkach systemu oświaty w zakresie przeciwdziałania uzależnieniom.
3. Wdrażanie skutecznych programów profilaktyki uzależnień z zakresu profilaktyki uniwersalnej, rekomendowanych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii, Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.

4. Opracowanie programu wychowawczego szkoły i programu profilaktyki, uwzględniającego rozpoznane potrzeby i problemy uczniów, w zakresie zapobiegania uzależnieniom.
5. Udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkołach i placówkach systemu oświaty w zakresie profilaktyki uzależnień, w szczególności uczniów zagrożonych niedostosowaniem społecznym i niedostosowanych społecznie.
6. Upowszechnianie programów wczesnej interwencji opartych na naukowych podstawach lub potwierdzonej skuteczności, adresowanych do okazjonalnych użytkowników narkotyków, w szczególności marihuany i haszyszu.
7. Wdrażanie i wspieranie rekomendowanych programów profilaktyki selektywnej i wskazującej, w szczególności dla dzieci i młodzieży ze środowisk zmarginalizowanych, zagrożonych demoralizacją i wykluczeniem społecznym oraz dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, a także ich rodziców.
8. Prowadzenie i wspieranie programów i działań profilaktyki selektywnej i wskazującej w MOW i MOS.
9. Rozwijanie, przy wsparciu dorosłych, profilaktyki rówieśniczej, angażującej liderów młodzieżowych do działań na rzecz przeciwdziałania uzależnieniom w środowisku szkolnym i lokalnym i promowania życia bez uzależnień.
10. Zagospodarowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży, za szczególnym zwróceniem uwagi na rozwijanie ich pasji i zainteresowań w ramach zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych.
11. Podnoszenie kompetencji nauczycieli w zakresie profilaktyki uzależnień.
12. Wdrożenie systemu wsparcia psychologicznego dla nauczycieli, wychowawców w formie m.in. superwizji, coachingu, grup wsparcia z zakresu poprawy jakości systemu oddziaływań profilaktycznych.
13. Przygotowanie przez szkoły/placówki procedury postępowania w sytuacjach szczególnych zagrożeń związanych ze środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi, z uwzględnieniem zadań osób podejmujących interwencje.
14. Upowszechnianie przykładów dobrych praktyk prawidłowo opracowanych i realizowanych programów wychowawczych szkoły/placówki i programu profilaktyki.
15. Upowszechnianie programów rozwijających kompetencje wychowawcze i profilaktyczne rodziców w zakresie przeciwdziałania narkomanii.
16. Opracowanie i upowszechnianie publikacji i materiałów kierowanych do rodziców na temat ryzyka używania narkotyków.
17. Współpraca z rodzicami przy realizacji programów profilaktyki selektywnej i wskazującej, w szczególności dla dzieci i młodzieży ze środowisk zmarginalizowanych, zagrożonych demoralizacją i wykluczeniem społecznym oraz dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.
18. Współpraca szkół/placówek z gminą w sprawie realizacji zadań z zakresu profilaktyki narkomanii, które zawarte są w Krajowym Programie Przeciwdziałania Narkomanii.

19. Współpraca szkół/placówek z instytucjami, podmiotami i organizacjami pozarządowymi w środowisku lokalnym na rzecz przeciwdziałania narkomanii.

Wskaźniki:

- 1) Odsetek szkół podstawowych i gimnazjów, w których zrealizowano rekomendowane programy profilaktyki uniwersalnej oparte na naukowych podstawach lub o potwierdzonej skuteczności w danym roku szkolnym;
- 2) Liczba przeszkolonych trenerów, instruktorów i realizatorów rekomendowanych programów z zakresu profilaktyki uniwersalnej opartych na naukowych podstawach lub o potwierdzonej skuteczności, w bieżącym roku szkolnym;
- 3) Odsetek szkół posiadających program wychowawczy szkoły, program profilaktyki uwzględniających rozpoznane potrzeby i problemy uczniów w zakresie zapobiegania uzależnieniom;
- 4) Liczba uczniów/wychowanków korzystających z usług poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym z terapii dla zagrożonych uzależnieniem;
- 5) Odsetek szkół/placówek w których są prowadzone programy i działania profilaktyki selektywnej i wskazującej w danym roku;
- 6) Odsetek uczniów/wychowanków uczestniczących w rekomendowanych programach profilaktycznych z zakresu profilaktyki selektywnej i wskazującej;
- 7) Odsetek uczniów/wychowanków, w stosunku do których realizuje się indywidualne programy edukacyjno-terapeutyczne w oparciu o orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane z uwagi na zagrożenie niedostosowaniem społecznym;
- 8) Liczba odbiorców programów i działań profilaktyki selektywnej i wskazującej realizowanych w MOW i MOS w danym roku;
- 9) Liczba uczniów włączających się do działań z zakresu profilaktyki rówieśniczej na rzecz przeciwdziałania uzależnieniom;
- 10) Odsetek nauczycieli/wychowawców uczestniczących w formach doskonalenia zawodowego z zakresu profilaktyki uzależnień;
- 11) Liczba materiałów merytorycznych i metodycznych dla nauczycieli i wychowawców dotyczących jakości oddziaływań profilaktycznych;
- 12) Odsetek rodziców uczestniczących w spotkaniach z zakresu profilaktyki uzależnień;
- 13) Liczba gmin, które finansowały realizację rekomendowanych programów profilaktycznych lub interwencyjnych w szkołach i placówkach adresowanych do młodzieży z zakresu profilaktyki uzależnień.

Kształtowanie umiejętności uczniów/wychowanków w zakresie prawidłowego funkcjonowania w środowisku cyfrowym.

Rekomendowane zadania:

1. Realizacja w szkołach/placówkach programów profilaktycznych dotyczących zagrożeń przestrzeni medialnej..
2. Upowszechnianie przeznaczonych dla dzieci i młodzieży materiałów edukacyjnych dotyczących odpowiedzialnego i bezpiecznego korzystania z nowych technologii.
3. Wdrażanie programów edukacyjnych dla uczniów/wychowanków dotyczących bezpiecznego korzystania z Internetu oraz sposobów reagowania w sytuacjach zagrożenia.
4. Opracowanie i upowszechnianie materiałów metodycznych dla nauczycieli/wychowawców dotyczących bezpiecznego korzystania z nowych mediów przez dzieci i młodzież.
5. Upowszechnianie informacji o punktach konsultacyjnych i liniach pomocowych dla dzieci i młodzieży, w których można zgłaszać przypadki niebezpiecznych zdarzeń w Internecie.
6. Opracowanie i upowszechnianie materiałów informacyjnych dla rodziców dotyczących bezpiecznego korzystania z nowych mediów przez dzieci i młodzież.
7. Współpraca z rodzicami uczniów w zakresie bezpiecznego korzystania z nowych mediów przez ich dzieci.
8. Poszerzenie współpracy z organizacjami pozarządowymi w zakresie prawidłowego funkcjonowania dzieci i młodzieży w środowisku cyfrowym.

Wskaźniki:

- 1) Odsetek szkół/placówek realizujących programy profilaktyczne dotyczące zagrożeń przestrzeni medialnej.
- 2) Liczba materiałów metodycznych dla nauczycieli/wychowawców dotyczących bezpiecznego korzystania z nowych mediów przez dzieci i młodzież.
- 3) Liczba szkoleń dla nauczycieli/wychowawców podczas których zostaną upowszechnione materiały metodyczne dotyczące problematyki bezpiecznego korzystania z nowych mediów przez dzieci i młodzież.
- 4) Liczba opracowanych i upowszechnionych materiałów informacyjnych dla rodziców dotyczących bezpiecznego korzystania z nowych mediów przez dzieci i młodzież.
- 5) Odsetek szkół/placówek które nawiązały współpracę z organizacjami pozarządowymi w zakresie prawidłowego funkcjonowania dzieci i młodzieży w środowisku cyfrowym.

Rozwiązywanie kryzysów rozwojowych i życiowych dzieci i młodzieży m.in. związanych z wyjazdem rodziców za granicę w celach zarobkowych.

Rekomendowane zadania:

1. Monitorowanie sytuacji uczniów/wychowanków, których rodzice wyjechali do pracy za granicę i udzielanie im różnych form wsparcia w zakresie rozwoju emocjonalnego, poznawczego i społecznego.
2. Uwzględnienie tematyki przeciwdziałania przemocy seksualnej w działalności szkoły/placówki.
3. Doskonalenie kompetencji kadry pedagogicznej, w tym specjalistów zatrudnionych w szkołach/placówkach, w zakresie udzielania pomocy uczniom z problemami rozwojowymi i życiowymi.
4. Doskonalenie pracowników oświaty w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie i stosowania procedury „Niebieskie Karty”.
5. Udostępnianie rodzicom opiekunom materiałów informacyjnych i edukacyjnych na tematy związane z kryzysami rozwojowymi i życiowymi dzieci i młodzieży.
6. Zapewnianie pracownikom oświaty możliwości pracy w zespołach interdyscyplinarnych i grupach roboczych.
7. Tworzenie lokalnych sieci wsparcia dla uczniów przeżywających kryzysy rozwojowe i życiowe.

Wskaźniki:

- 1) Odsetek szkół /placówek monitorujących sytuację uczniów/wychowanków, których rodzice wyjechali do pracy za granicę.
- 2) Liczba uczniów/rodziców, którym udzielono pomocy w sytuacji migracji zarobkowej.
- 3) Odsetek szkół/placówek, które w działalności szkoły/placówki uwzględniły tematykę zapobiegania przemocy seksualnej.
- 4) Liczba osób przeszkolonych w zakresie udzielania pomocy uczniom/wychowankom z poważnymi problemami rozwojowymi i życiowymi.
- 5) Liczba szkoleń i innych form doskonalenia kompetencji dla nauczycieli i przedstawicieli nadzoru pedagogicznego z zakresu stosowania procedury „Niebieskie Karty”.
- 6) Liczba podmiotów, instytucji, organizacji pozarządowych współpracujących ze szkołą/placówką w ramach sieci wsparcia dla dzieci i młodzieży przeżywających kryzysy rozwojowe i życiowe.

XI. Cel szczegółowy nr 3:

Promowanie zdrowego stylu życia wśród dzieci i młodzieży.

Rekomendowane zadania:

1. Upowszechnianie i realizacja w szkole/placówce programów służących promocji zdrowego stylu życia.
2. Upowszechnianie programów edukacyjnych z zakresu zdrowego żywienia i aktywności fizycznej.
3. Upowszechnianie w szkołach/placówkach programów z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa.
4. Organizowanie i wspieranie działań służących promocji zdrowego stylu życia:
 - organizacja żywienia w szkole/placówce zapewniającego ciepły i zgodny z normami żywieniowymi posiłek,
 - uwzględnianie potrzeb dzieci w zakresie diety,
 - odpowiedni asortyment sklepiku szkolnego,
 - tworzenie ogródków przyszkolnych itp.
5. Uwzględnianie w szkole/placówce świadomego planowania, wdrażania, monitorowania i ewaluacji szkolnej polityki w zakresie aktywności fizycznej.
6. Podejmowanie działań w celu zwiększenia zaangażowania uczniów w zajęcia wychowania fizycznego.
7. Zagospodarowanie czasu wolnego ze szczególnym uwzględnieniem aktywności fizycznej w szkole/placówce i poza nią.
8. Monitorowanie i zapewnienie dostępności do profilaktycznej opieki zdrowotnej uczniów/wychowanków, w szczególności z terenów wiejskich i szkół prowadzących kształcenie zawodowe.
9. Podnoszenie kompetencji nauczycieli i innych pracowników szkoły/placówki w zakresie realizacji edukacji zdrowotnej, w szczególności zdrowego żywienia oraz zapobiegania zaburzeniom odżywiania.
10. Opracowanie i upowszechnianie materiałów z zakresu edukacji zdrowotnej, ze szczególnym uwzględnieniem zdrowego żywienia i aktywności fizycznej skierowanych do nauczycieli i rodziców
11. Popularyzacja programu sieci szkół promujących zdrowie.
12. Zwiększenie liczby szkół/placówek podejmujących działania na rzecz promocji zdrowia.
13. Zwiększenie kompetencji kadry pedagogicznej i rodziców w zakresie zdrowego stylu życia.
14. Podnoszenie jakości pracy szkół promujących zdrowie poprzez wprowadzenie systemu certyfikacji na poziomie wojewódzkim i centralnym.

Wskaźniki:

- 1) Odsetek szkół/placówek prowadzących działania z zakresu promocji zdrowego stylu życia.

- 2) Liczba szkół przystępujących do programów ustanowionych przez Komisję Europejską, realizowanych przez Agencję Rynku Rolnego mających na celu kształtowanie prozdrowotnych nawyków żywieniowych dzieci i młodzieży oraz aktywności fizycznej.
- 3) Odsetek dzieci i młodzieży przeszkolonych z zakresu udzielania pierwszej pomocy.
- 4) Odsetek uczniów/wychowanków biorących udział w pozaszkolnych aktywnych formach spędzania czasu wolnego.
- 5) Liczba szkół, nauczycieli oraz uczniów będących odbiorcami działań, które mają na celu zwiększenia zaangażowania uczniów w zajęcia wychowania fizycznego.
- 6) Odsetek uczniów, którym zapewniono dostępność do profilaktycznej opieki zdrowotnej, w tym stomatologicznej w szczególności z terenów wiejskich i szkół prowadzących kształcenie zawodowe.
- 7) Odsetek nauczycieli/wychowawców uczestniczących w szkoleniach z zakresu zdrowego żywienia oraz zapobiegania zaburzeniom odżywiania.
- 8) Liczba szkoleń z zakresu edukacji zdrowotnej skierowanych do nauczycieli i rodziców.
- 9) Liczba publikacji i opracowań z zakresu edukacji zdrowotnej, w tym w szczególności z zakresu zdrowego odżywiania i aktywności fizycznej.
- 10) Liczba szkół w sieci szkół promujących zdrowie.
- 11) Liczba szkół promujących zdrowie z Wojewódzkim i Krajowym Certyfikatem.

XII. Finansowanie Programu:

Finansowanie Programu:

Finansowanie Rządowego programu na lata 2014-2016 „Bezpieczna i przyjazna szkoła” w 2014 roku zostało zaplanowane z rezerwy celowej poz. 26 budżetu państwa, w której 6 000 tys. zł przeznacza się na zadanie związane z bezpieczną i przyjazną szkołą.

W kolejnych latach Minister Edukacji Narodowej wystąpi o wyodrębnienie w ustawie budżetowej rezerwy celowej pn. Bezpieczna i przyjazna szkoła w kwocie 6 000 tys. zł rocznie.

Każdego roku Zespół Koordynacyjny przy Ministrze Edukacji Narodowej będzie określał w harmonogramie działań na dany rok wysokość środków finansowych na działania o charakterze centralnym i na działania lokalne w województwach, co pozwoli na lepsze planowanie i gospodarowanie środkami publicznymi.

W 2014 roku kwota 6 000 tys. zł zostanie przeznaczona na:

1. Realizację programu z zakresu profilaktyki rówieśniczej pn. Profilaktyka a Ty/Edukacja (PaT/E) - kwota: 700 000 zł;
2. Przeprowadzenie ewaluacji on-going - kwota: 50 000 zł;
3. Konferencję inauguracyjną Program oraz wydanie materiałów i poradników dla kadry pedagogicznej, nauczycieli, rodziców z zakresu profilaktyki narkomanii, zapobiegania nadwadze i otyłości wśród dzieci i młodzieży, tworzenia przyjaznego klimatu szkoły - kwota: 100 000 zł;
4. Realizację działań w ramach priorytetu Ministra Edukacji Narodowej w roku szkolnym 2013/2014 Rok Szkoły w Ruchu – kwota: 50 000 zł;
5. Realizację działań w województwach – kwota: 5 100 000 zł;

W kolejnych latach realizacji Programu ustalona - przez Zespół Koordynacyjny przy Ministrze Edukacji Narodowej - wysokość kwoty na działania lokalne w województwach będzie przekazywana do budżetów wojewodów.

Zadania Programu na poziomie lokalnym będą finansowane w ramach dotacji i realizowane przez:

- 1) jednostki samorządu terytorialnego, które zawrą z wojewodą porozumienie administracyjne, a także
- 2) organizacje pozarządowe w rozumieniu art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie lub podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 tej ustawy, które zawrą z wojewodą umowę cywilnoprawną.

Dofinansowanie projektów w poszczególnych województwach będzie realizowane według następującej procedury:

1. W IV kwartale roku budżetowego Minister Edukacji Narodowej występuje do Wojewodów o przekazanie projektów do dofinansowania w ramach Programu.

Projekty - których liczba w województwie nie powinna przekraczać 10 - muszą zawierać plan działania mający na celu zmianę istniejącej sytuacji z zakresu bezpieczeństwa w szkole/placówce oparty na diagnozie problemów i potrzeb środowiska szkolnego. Projekt musi wpisywać się w cel główny Programu, a wybrane działania projektu w cel lub cele szczegółowe Programu. Zaplanowane działania powinny uwzględniać zaproponowane w Programie, w ramach wybranego celu szczegółowego zadania, wskaźniki, rezultaty, które mogą być poszerzone o własne wynikające ze specyficznych uwarunkowań danego środowiska szkolnego/lokalnego. Uzasadnione diagnozą problemów i potrzeb działania muszą być realizowane z zaangażowaniem społeczności szkolnej, a także we współpracy ze środowiskiem lokalnym, w tym służbami, instytucjami, podmiotami właściwymi dla wyszczególnionych zadań projektu. Po zakończeniu, projekt będzie poddany ewaluacji, a wyniki zostaną przedstawione w sprawozdaniu końcowym.

Realizatorzy: Minister Edukacji Narodowej, Wojewodowie, dyrektorzy szkół/placówek, organizacje pozarządowe w rozumieniu art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie lub podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 tej ustawy.

W 2014 roku Minister Edukacji Narodowej wystąpi do Wojewodów o przekazanie projektów do dofinansowania w ramach Programu po przyjęciu przez Radę Ministrów Rządowego programu na lata 2014-2016 „Bezpieczna i przyjazna szkoła”.

2. Wojewoda, przy wsparciu Zespołu koordynacyjnego przy Wojewodzie (powołanego do koordynowania działań wojewódzkich w ramach Programu), dokonuje oceny formalnej i merytorycznej projektów oraz przesyła rekomendowane projekty z województwa (w liczbie nieprzekraczającej 10) do Ministerstwa Edukacji Narodowej.

Realizatorzy: Wojewodowie, Zespół koordynacyjny przy Wojewodzie.

3. Zespół Koordynacyjny przy Ministrze Edukacji Narodowej dokonuje analizy i oceny rekomendowanych projektów przedłożonych przez Wojewodów.

Realizatorzy: Zespół Koordynacyjny przy Ministrze Edukacji Narodowej.

4. Najwyżej ocenione projekty są rekomendowane do dofinansowania Ministrowi Edukacji Narodowej. Po akceptacji listy projektów, Minister Edukacji Narodowej występuje do Ministra Finansów o uruchomienie środków finansowych z rezerwy celowej budżetu państwa i przekazanie ich do budżetu wskazanych Wojewodów, a następnie informuje Wojewodów o podziale rezerwy celowej.

Realizator: Minister Edukacji Narodowej.

5. Wojewodowie występują do Ministra Finansów o uruchomienie środków na wskazane przez Ministerstwo Edukacji Narodowej projekty.

Realizatorzy: Wojewodowie.

6. Minister Finansów wydaje decyzje zwiększające plan wydatków poszczególnych Wojewodów z rezerwy celowej.

Realizator: Minister Finansów.

7. Wojewoda przyznaje środki finansowe na realizację projektów w formie dofinansowania projektów realizowanych przez:

- organizacje pozarządowe w rozumieniu art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie lub podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 tej ustawy w oparciu o zasady i tryb przewidziane w ustawie z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach

publicznych (Dz. U. z 2013 r. poz. 885, z późn. zm.) oraz ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie;

- jednostki samorządu terytorialnego w oparciu o porozumienia administracyjne przy uwzględnieniu przepisów odpowiednio: ustawy z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz. U. z 2010 r. Nr 80, poz. 526, z późn. zm.), ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2013 r., poz. 594, 645 i 1318 oraz z 2014 r. poz. 379), ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2013 r. poz. 595 i 645 oraz z 2014 r. poz. 379), ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2013 r. poz. 596 i 645 oraz z 2014 r. poz. 379).

Realizatorzy: Wojewodowie, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe w rozumieniu art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie lub podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 tej ustawy.

8. Wojewoda nadzoruje prawidłowość realizowanych projektów, przyjmuje sprawozdania końcowe z ich realizacji oraz przesyła sprawozdanie zbiorcze – finansowe i merytoryczne - do Ministra Edukacji Narodowej wykazując efekty realizowanych działań w ramach Programu.

Realizatorzy: Wojewodowie, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe w rozumieniu art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie lub podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 tej ustawy.

W kolejnych latach realizacji Rządowego programu na lata 2014-2016 „Bezpieczna i przyjazna szkoła” Minister Edukacji Narodowej corocznie przedstawi Radzie Ministrów szczegółowy harmonogram wydatkowania środków przeznaczonych na realizację Programu w danym roku budżetowym.

XIII. Zakładane rezultaty realizacji Programu.

Zakłada się, że realizacja Programu ma zwiększyć skuteczność działań wychowawczych i profilaktycznych, na rzecz bezpieczeństwa, w szkołach i placówkach systemu oświaty poprzez:

Rezultat celu 1:

- a. **Zwiększenie liczby działań potencjału i zasobów szkół/placówek na rzecz tworzenia bezpiecznego i przyjaznego środowiska szkoły/placówki.**

- 1) Zwiększenie poczucia akceptacji uczniów i wychowanków w społeczności szkolnej;

- 2) Wyższe umiejętności psychologiczne i społeczne uczniów i wychowanków;
- 3) Zmniejszenie zjawiska wykluczenia społecznego;
- 4) Zwiększenie odsetka uczniów/wychowanków zaangażowanych w działania kulturalne, sportowe i społeczne w środowisku szkolnym i lokalnym, w tym w wolontariat;
- 5) Zwiększenie kompetencji w zakresie udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej, a także wychowawczych i profilaktycznych kadry pedagogicznej;
- 6) Wzrost kompetencji wychowawczych rodziców;
- 7) Wzrost aktywności rodziców w procesach podejmowania decyzji w szkole/placówce oraz w ważnych wydarzeniach i działaniach na rzecz tworzenia bezpiecznej i przyjaznej szkoły/placówki;
- 8) Uspołecznianie szkoły/placówki poprzez większą aktywność nauczycieli, rodziców, uczniów/wychowanków na rzecz szkoły/placówki i otwartość szkoły/placówki na współpracę ze środowiskiem lokalnym, w tym z organizacjami pozarządowymi.

Rezultat celu nr 2

Ustabilizowanie trendów lub zmniejszanie zakresu i nasilenia problemów i zachowań problemowych dzieci i młodzieży.

2.1. Profilaktyka agresji i przemocy, w tym cyberprzemocy:

- 1) Podniesienie kompetencji uczniów/wychowawców z zakresu przeciwdziałania przemocy, rozwiązywania konfliktów, podejmowania interwencji profilaktycznych, reagowania w sytuacjach kryzysowych.
- 2) Zwiększenie wiedzy prawnej uczniów/wychowanków, kompetencji interpersonalnych, w tym umiejętności rozwiązywania konfliktów, stosowania mediacji, negocjacji, podejmowania zachowań asertywnych.
- 3) Zwiększenie aktywności uczniów/wychowanków w zakresie przeciwdziałania agresji i przemocy w ramach programów profilaktyki rówieśniczej.
- 4) Podniesienie kompetencji nauczycieli/wychowawców w zakresie przeciwdziałania przemocy, rozwiązywania konfliktów, podejmowania interwencji profilaktycznych, reagowania w sytuacjach kryzysowych.
- 5) Podniesienie kompetencji nauczycieli/wychowawców w zakresie pracy z uczniami/wychowankami z utrwalonymi zachowaniami agresywnymi.

- 6) Zwiększenie wiedzy rodziców w zakresie stosowania szkolnej interwencji profilaktycznej oraz zagadnień prawnych dotyczących problematyki przemocy i konsekwencji jej stosowania.
- 7) Zwiększenie bezpieczeństwa w szkole/placówce i na terenie wokół szkoły/placówki we współpracy z policją i strażą gminną/miejską, jak również poprzez stosowanie procedur reagowania w sytuacjach kryzysowych, w tym związanych z wystąpieniem przemocy oraz stosowania systemu dyżurów kadry pedagogicznej.

2.2. Ustabilizowanie trendów lub zmniejszenie zakresu i nasilenia problemów i zachowań problemowych dzieci i młodzieży w zakresie używania substancji psychoaktywnych, uzależnienia od gier komputerowych i hazardu.

- 1) Prawidłowa ocena sytuacji w zakresie problemów i zachowań problemowych dzieci i młodzieży dotyczących narkomanii.
- 2) Podniesienie wiedzy uczniów na temat negatywnego wpływu substancji psychoaktywnych na zdrowie człowieka.
- 3) Doskonalenie umiejętności uczniów/wychowanków dotyczących podejmowania asertywnych zachowań w sytuacji presji rówieśniczej związanej z używaniem substancji psychoaktywnych.
- 4) Zwiększenie jakości programu wychowawczego szkoły i programu profilaktyki w oparciu o przeprowadzoną diagnozę problemów i potrzeb uczniów, rodziców i nauczycieli. Aktualizacja danych i podejmowanych działań.
- 5) Zwiększenie liczby uczniów zagrożonych niedostosowaniem społecznym i niedostosowanych społecznie objętych pomocą poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, w zakresie profilaktyki uzależnień.
- 6) Podniesienie jakości i skuteczności działań z zakresu profilaktyki uzależnień w szkołach/placówkach poprzez realizację rekomendowanych programów profilaktycznych o potwierdzonej skuteczności.
- 7) Zwiększenie sieci liderów młodzieżowych na rzecz profilaktyki uzależnień i promowania życia bez uzależnień.
- 8) Zwiększenie liczby działań mających na celu zagospodarowanie czasu wolnego, rozwoju zainteresowań, uzdolnień, w tym rozwój aktywności fizycznej dzieci i młodzieży.
- 9) Zwiększenie kompetencji profilaktycznych nauczycieli i wychowawców w zakresie przeciwdziałania narkomanii i innych uzależnień, w tym nabycia umiejętności realizacji programów o potwierdzonej skuteczności.
- 10) Zwiększenie umiejętności nauczycieli w zakresie prawidłowego reagowania w sytuacjach szczególnych zagrożeń związanych ze środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi.

- 11) Podniesienie wiedzy rodziców w zakresie profilaktyki narkomanii.
- 12) Zwiększenie aktywności samorządów w zakresie promowania w środowisku lokalnym, w tym w szkołach i placówkach efektywnych działań profilaktycznych oraz monitorowanie sytuacji w tym zakresie.
- 13) Poszerzenie współpracy szkoły/placówki z instytucjami, podmiotami, organizacjami pozarządowymi w środowisku lokalnym na rzecz przeciwdziałania uzależnieniom.

2.3 Podniesienie umiejętności uczniów/wychowanków w zakresie prawidłowego funkcjonowania w środowisku cyfrowym, w szczególności w środowisku tzw. nowych mediów.

- 1) Zwiększenie kompetencji uczniów w zakresie prawidłowego funkcjonowania w środowisku cyfrowym.
- 2) Zwiększenie liczby lub/i dostępności materiałów metodycznych dla nauczycieli/wychowawców z zakresu edukacji medialnej i bezpiecznego korzystania z nowych mediów przez dzieci i młodzież oraz upowszechnienie informacji o podmiotach udzielających pomocy w tym zakresie.
- 3) Zwiększenie wiedzy rodziców oraz ich współpracy ze szkołą w zakresie bezpiecznego korzystania z nowych mediów przez ich dzieci.
- 4) Zwiększenie współpracy szkoły/placówki z instytucjami, podmiotami, organizacjami pozarządowymi w zakresie prawidłowego funkcjonowania dzieci i młodzieży w środowisku cyfrowym.

2.3. Zwiększenie efektywności działań w zakresie rozwiązywania kryzysów rozwojowych i życiowych dzieci i młodzieży m.in. związanych z wyjazdem rodziców za granicę w celach zarobkowych, z doświadczeniem przemocy w rodzinie.

- 1) Zwiększenie działań w zakresie rozwiązywania kryzysów rozwojowych i życiowych dzieci i młodzieży m.in. związanych z wyjazdem rodziców za granicę w celach zarobkowych, z doświadczeniem przemocy w rodzinie.
- 2) Większa aktywność szkół/placówek, która posiadają aktualną wiedzę na temat sytuacji uczniów/wychowanków w sprawie migracji zarobkowej rodziców.
- 3) Większa aktywność szkół/placówek w zakresie udzielanej pomocy i wsparcia uczniom/wychowankom w sytuacji migracji zarobkowej rodziców.

- 4) Zwiększenie świadomości uczniów związanej z ochroną dóbr osobistych człowieka, w tym nietykalności cielesnej.
- 5) Wzrost kompetencji kadry pedagogicznej, tym specjalistów zatrudnionych w szkołach/placówkach, w zakresie rozpoznawania sygnałów świadczących o kryzysie psychicznym, w jakim znalazł się uczeń/wychowanek i udzielenie właściwej pomocy.
- 6) Wyższa świadomość rodziców związana z kryzysami rozwojowymi i życiowymi dzieci i młodzieży i możliwościami udzielania efektywnej pomocy.
- 7) Większa aktywność pracowników oświaty w pracach zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych.
- 8) Zwiększenie wsparcia dla uczniów, rodziców i nauczycieli oraz wychowawców poprzez poszerzenie współpracy szkoły/placówki z podmiotami zewnętrznymi.

Rezultat celu nr 3.

3. Zwiększenie zaangażowania szkół/placówek na rzecz upowszechniania zdrowego stylu życia wśród dzieci i młodzieży i ich rodziców.

- 1) Zwiększenie zaangażowania pracy szkół i placówek w zakresie kształtowania u dzieci i młodzieży prawidłowych nawyków dbania o zdrowie własne i innych.
- 2) Wzrost liczby szkół przystępujących do programów ustanowionych przez Komisję Europejską, realizowanych przez Agencję Rynku Rolnego, które pozwalają kształtować zwyczaje żywieniowe dzieci i wpływać na ich dietę, a w szczególności zwiększać spożycie owoców, warzyw, mleka i jego przetworów oraz aktywność fizyczną.
- 3) Wzrost liczby dzieci i młodzieży, którzy posiadają wiedzę z zakresu udzielania pierwszej pomocy przedlekarskiej.
- 4) Podjęcie systematycznych działań w szkołach i placówkach na rzecz tworzenia i realizowania całościowej polityki w zakresie zdrowego żywienia i aktywności fizycznej w szkole/placówce:
 - większa liczba szkół wprowadza drugie śniadanie w szkole,
 - większa liczba szkół zapewnia ciepłe posiłki, z uwzględnieniem norm żywieniowych i preferowanej diety,
 - większa liczba szkół/placówek wprowadza właściwy asortyment w sklepikach szkolnych,
 - większa liczba szkół/placówek prowadzi zajęcia edukacyjne z zakresu prawidłowego żywienia,

- większa liczba szkół prowadzi świadomą politykę w zakresie aktywności fizycznej.
- 5) Większa liczba dzieci i młodzieży jest zaangażowana w aktywność fizyczną w szkole/placówce i poza szkołą/placówką.
- 6) Zwiększenie wiedzy o dostępności do profilaktycznej opieki zdrowotnej uczniów/wychowanków, w szczególności z terenów wiejskich i szkół prowadzących kształcenie zawodowe.
- 7) Zwiększenie odsetka uczniów z terenów wiejskich i szkół prowadzących kształcenie zawodowe korzystających z profilaktycznej opieki zdrowotnej, w tym stomatologicznej.
- 8) Podniesienie kompetencji nauczycieli/wychowawców/rodziców w zakresie realizacji edukacji zdrowotnej, w szczególności zdrowego żywienia oraz zapobiegania zaburzeniom odżywiania.
- 9) Wzrost zasobów szkół promujących zdrowie i jakości ich pracy w zakresie promocji zdrowia.

XIV. Ocena skuteczności podejmowanych działań.

Ocena skuteczności podejmowanych działań w ramach rekomendowanych kierunków realizowana będzie poprzez:

1. Monitorowanie i ewaluację corocznie podejmowanych działań w aspekcie ilościowym i jakościowym, co pozwoli na ich modyfikację w przypadku niskiej skuteczności.
2. Ewaluację końcową Programu, która zostanie przeprowadzona przez niezależny podmiot zewnętrzny wyłoniony w trybie ustawy z dnia 29 stycznia 2004 r. - Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2013 r. poz. 907, z późn. zm.).

Za ocenę efektów działań podejmowanych na poziomie centralnym będzie odpowiedzialny Zespół Koordynacyjny przy Ministrze Edukacji Narodowej, a za zadania podejmowane na poziomie lokalnym Zespoły Koordynacyjne przy Wojewodach.

Do oceny skuteczności Programu, a także działań podejmowanych przez jednostki samorządu terytorialnego oraz działań wychowawczych i profilaktycznych podejmowanych przez dyrektorów szkół i placówek zostaną także wykorzystane wyniki międzynarodowych badań porównawczych HBSC, ESPAD, wyniki badań CBOS, badania kontekstowe programu PISA oraz statystyki policji w zakresie analizy przestępstw i czynów karalnych popełnianych na terenie szkół i placówek systemu oświaty.

Rekomenduje się, aby szkoły i placówki systemu oświaty w oparciu o zaproponowane w Programie wskaźniki monitorowały występujące w szkole/placówce problemy i efekty podjętych działań naprawczych.

XV. Działania promujące Program:

Na stronie internetowej Ministerstwa Edukacji Narodowej zostanie stworzony banner Programu, który będzie zawierać pełną informację o Programie oraz zakładki obejmujące rekomendowane kierunki działań, umożliwiające osiągnięcie założonego celu głównego Programu:

- kreowanie zdrowego, bezpiecznego i przyjaznego środowiska szkoły/placówki;
- zapobieganie problemom i zachowaniom problemowym dzieci i młodzieży;
- promowaniu wśród dzieci i młodzieży zdrowego stylu życia.

Na stronie internetowej Ministerstwa Edukacji Narodowej powstanie także Bank Dobrych Praktyk, który będzie stanowić zbiór sprawdzonych rozwiązań w zakresie zwiększenia skuteczności działań wychowawczych i profilaktycznych, na rzecz bezpieczeństwa i tworzenia przyjaznego środowiska w szkołach i placówkach systemu oświaty. Warunkiem umieszczenia przykładowego działania w Banku Dobrych Praktyk, będzie stwierdzenie jego skuteczności pod kątem założonych celów i osiągniętych rezultatów.

Na aktywnej mapie, w poszczególnych województwach będzie prowadzony monitoring działań ważnych z punktu widzenia realizacji Programu.

W tworzenie interaktywnej strony Programu będzie zaangażowana kadra pedagogiczna, uczniowie, wychowankowie, rodzice oraz instytucje i podmioty współpracujące ze szkołą/placówką, w tym organizacje pozarządowe.